

Literárna veda v digitálnom prostredí

Poznámky k „Novej panoráme poľskej literatúry“

Magdalena Bystrzak
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Literary Science in the Digital Environment
Notes on the “New Panorama of Polish Literature”
Litikon, 2022, Vol. 7, No. 2, pp. 47-55

The article discusses the changes in contemporary literary studies under the influence of digital media. It focuses on the projects of Digital Humanities Centre at the Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences in Warsaw, primarily on the digital platform Nowa Panorama Literatury Polskiej (New Panorama of Polish Literature). The author reflects the model of open communication in the humanities. She focuses on the attempts to re-evaluate the relationship between the reader-amateur and the reader-expert and evaluates the New Panorama of Polish Literature as the example of presenting scholarly knowledge in the digital environment.

Keywords: New Panorama of Polish Literature, digital publishing, digital editions, open science, digital scholarship, Text Encoding Initiative

V roku 2016 na stránkach literárnovedného časopisu *Teksty drugie* germanista Łukasz Musiał publikoval polemickú esej *Literaturoznawstwo (w) przyszłości* [Literárna veda (v) budúcnosti] s provokačným podnázvom „wyjść poza strefę komfortu“ [prekročiť komfortnú zónu]. Jeho kritika smerovala do vlastných literárnovedných radov a bola jedným z mnohých príspevkov, ktoré reagovali na údajne neradostný stav inštitucionalizovaného myslenia o literatúre na pôde akadémií a univerzít. Autor poukázal na úskalia profesionalizácie literárnej vedy, jej fungovanie v rámci zaužívanej, a preto rutínnej akademickej prevádzky. Písal o uzavretom kruhu expertov, ktorí väčšinou vytvárajú komunikačne neprehľadné geto: „Proces technokratizácie vedy a vzdelávania umožnil zaručiť inštitucionálny (čo znamená predovšetkým: stabilný) priestor pre rozvoj určitých špecifických a veľmi dôležitých typov reflexie o literatúre (literárnej histórie, literárnej teórie, metodológii literárneho výskumu, sociológii literatúry, ako aj všetkých ostatných subdisciplín literárnych štúdií), ale zároveň systematicky zužoval ich vplyv, obmedzil ho na relatívne malú skupinu odborníkov...“ (Musiał, 2016, s. 301). Vyzdvihol preto

nutnosť prístupne a zároveň odborne o literatúre hovoriť a písať, hľadať styčné body medzi „čitateľom-amatérom“ a „čitateľom-znalcom“.

Táto kritika mala viacero argumentačných vrstiev, miestami bola paušalizujúca alebo kontraproduktívna. Poukazovala však na „symbolický kapitál elitárskej technokratickej [akademickej – M. B.] kultúry“ (s. 303) v procese utvárania významov a formulovania hodnotení a dotýkala sa špecifického statusu odboru, ktorý si síce vyžaduje znalosť problematiky, terminologický a metodologický základ alebo užšiu špecializáciu, ale je aj kultúrotvorný v širšom zmysle slova. Ak s niečím Ł. Musiał rozhodne nesúhlasil, bol to pretrvávajúci „rozpor medzi vedou, vzdelávaním a najživšími trendmi súčasného spoločenského a kultúrneho života“ (s. 305). Išlo mu tak o nedostatok účinnej komunikácie navonok, ako aj slabú reakciu vlastného prostredia na vonkajšie dianie.

Budem sa preto pýtať, ako poľská literárnovedná obec reaguje na zmeny v oblasti komunikácie, o ktorých Ł. Musiał písal. A tiež – nakoľko k nim prispieva a nakoľko ich ignoruje, keď hľadá strednú cestu medzi profesionalizáciou, sebe vlastným „symbolickým kapitálom“ a komunikáciou so širšou odbornou verejnosťou. Za integrálnu súčasť tejto zmeny považujem nielen popularizáciu výskumu, ale aj jeho prezentáciu v digitálnom prostredí. Vzhľadom na šírku takto koncipovanej problematiky, tému vymedzím užšie – zameriam sa na zhodnotenie digitálnej platformy *Nowa panorama literatury polskiej* (Nová panoráma poľskej literatúry, ďalej NPLP), ktorá je pokusom vyjsť v ústrety aj širšej odbornej komunite. Jej základným cieľom je zrozumiteľne a atraktívne prezentovať výsledky vybraných literárnovedných projektov, ktoré realizujú zamestnanci Inštitútu literárnych výskumov Poľskej akadémie vied (IBL PAN) vo Varšave a nájsť synergiu medzi tradične chápanou textocentrickou literárnou históriou a digitálnymi technológiami, ktoré umožňujú inak štruktúrovať obsah alebo priamo ovplyvňujú výklad literatúry v jej historických, spoločenských, geografických a ideových kontextoch.

Otvorená komunikácia – nielen open access, ale aj zdieľanie know-how

Digitálna platforma NPLP pod vedením literárneho historika Bartłomieja Szleszyńského je jedným z viacerých stále sa rozvíjajúcich projektov, ktoré zastrešuje Centrum Humanistyki Cyfrowej IBL PAN (Centrum digitálnych humanitných vied, ďalej CHC). Vo vzťahu k viacerým cieľom centra NPLP je orientovaná len na publikovanie digitálnych monografií alebo digitálnych pramenných edícií. Nezastrešuje ani archiváciu, ani koordináciu digitálnych zdrojov. Nie je literárnou encyklopédiou, repozitárom alebo literárnovednou bibliografickou alebo lexikografickou databázou. Je definovaná ako platforma, ktorá „prepája nové formy prezentácie výsledkov výskumu s kvalitou obsahu, ktorá zodpovedá vedeckej inštitúcii s dlhoročnou výskumnou tradíciou a najvyšším parametrickým hodnotením“. Čo je ale podstatné: „zahŕňa tak obsah, ktorý bol predtým publikovaný v printovej forme a je prispôsobený digitálnemu médiu, ako aj materiál vytvorený špeciálne pre jeho potreby“ (NPLP).

Keďže ide o ojedinelú literárnovednú iniciatívu tohto typu v Poľsku, jej iniciátori a koordinátori majú status prvozcov. Narážajú na viaceré systémové problémy a riešia témy, ktoré sú v poľskom kontexte nové a zároveň sú späté nielen s domácim prostredím. Vývoj NPLP je závislý na konkrétnych, časovo ohrozených grantových projektoch s jasným harmonogramom prác a vopred stanoveným rozpočtom. Preto je jedným z problematických aspektov iniciatív tohto typu nielen získanie grantových prostriedkov, ale aj udržiavanie kontinuity práce. Projektová organizácia výskumnej činnosti je väčšinou ešte stále zameraná na hmatateľný

výsledok (printová publikácia, konferencia a pod.) s konkrétnym termínom zavŕšenia. Digitálne projekty majú iné, dlhšie trvanie (zahrňujú napríklad poplatky za dedikovaný server alebo doménu, rátajú aj s možnosťou modifikácie obsahu a pod.). Financovanie prostredníctvom grantov limituje pracovný úväzok viacerých členov tímu na obdobie trvania projektu, neprospieva preto stabilite tímu a dlhodobému plánovaniu (Szleszyński, 2019).

Publikovanie na webe NPLP (používaný je open source softvér WordPress) sa prirodzene viaže na spoluprácu ľudí z viacerých oblastí – výskumníkov, programátorov, grafikov, kartografov alebo typografov. Práve tento moment „prekročovania komfortnej zóny“ a hľadania spoločných riešení naprieč rôznymi štýlmi myslenia je otázkou, s ktorou sa tím NPLP konfrontuje takmer neustále. Projekty NPLP zahŕňajú množstvo čiastkových úloh. Ide prinajmenšom o určenie ich vecnej koncepcie, voľbu autorov textov, stanovenie funkčnej štruktúry digitálneho obsahu alebo redaktorské, korektorské a programátorské práce. A tiež: o spracovanie vizuálnych prvkov a ilustrácií, ktoré je nutné získať buď z vonkajších alebo vnútorných zdrojov (knížničné fondy inštitúcie a i.), príp. o grafické a odborné spracovanie máp, starostlivosť o digitálnu typografiu alebo vizuálnu identitu celku.

Každý projekt digitálnej monografie alebo digitálnej edície je napokon odklonom od logocentrickej a lineárnej perspektívy výkladu. Je publikáciou úplne iného typu než tá printová a potrebuje rovnakú mieru koncepcnej, jazykovej a vizuálnej starostlivosti ako kniha. Tím NPLP tento aspekt často zdôrazňuje. Mimoriadne starostlivo rieši napríklad témy digitálnej typografie a vizuálu, a teda estetiky publikovania v digitálnom prostredí. Tým základným princípom, ktorým sa NPLP riadi, je režim open access – voľné sprístupňovanie všetkých obsahov, ktoré sú umiestnené na webe. Prisvojovanie si informácií (textových, audiovizuálnych, vizuálnych a i.) je preto podmienené len prístupom k internetu a znalosťou jazyka (poľštiny, zriedkavejšie angličtiny), v ktorom je publikovaný obsah. Dosah NPLP je prirodzene neporovnateľne väčší ako v prípade printových publikácií, odstránené sú problémy súvisiace s tradične chápanou distribúciou.

Aj keď samotná prax zdieľania informácií o svojej práci nie je v akademickom prostredí neznáma (blogy, sociálne siete – predovšetkým facebook, YouTube, v poslednej dobe aj sprístupňovanie surových dát), platforma NPLP nie je len o prezentácii literárnovedného výskumu v digitálnom prostredí. Členovia interdisciplinárneho tímu o svojej skúsenosti „prvolezcov“ pravidelne informujú v odborných článkoch, na zoom-seminároch, workshopoch alebo samostatných videách, sprístupnených na YouTube kanáli *Nowa Panorama Literatury Polskiej*. Ide o podporu otvorenej komunikácie v humanitných vedách a dôraz na prax, poskytujú sa informácie o jednotlivých etapách práce, nie iba o hotových výsledkoch. Zámerom tímu NPLP je preto aj zvýšiť povedomie o možnostiach digitálneho publikovania a snaha ukazovať zákulisie s cieľom zlepšiť digitálnu gramotnosť najmä vedeckej, humanitnej komunity.

„nplp.pl“

Používanie nových technológií samo osebe nie je cieľom. Technológie sú nástrojom, ktorému napomáha editorská, filologická alebo textologická prax. Jedným z dôsledkov používania nových technológií je však zmena komunikácie medzi adresátom a prijímateľom (čitateľom) alebo iný model vzdelávania a odlišný spôsob distribúcie a prijímania informácií. Ten prirodzene angažuje viac zmyslov, a preto inak modeluje kognitívny proces. Tím NPLP deklaruje, že platforma je pokusom o „rozptýlenú syntézu“ (*synteza rozproszona*), ktorá sa opiera o kognitívnu angažovanosť

čitateľa, a zároveň ráta s jeho samostatným interpretačným vkladom. Internet je napokon priestorom, ktorý funguje na princípe participácie. Ako píše Andó Salvo v príspevku *Nowa ekonomia cyfrowa? Aby wszystko pozostało tak jak jest, należy wszystko zmienić* (Nová digitálna ekonomia? Aby všetko ostalo tak, ako je, všetko sa musí zmeniť), v digitálnom prostredí sú informácie „komoditou, ktorú je ťažké spravovať, pretože majú tendenciu sa rozvíjať a šíriť, nemožno ich uzavrieť a privlastniť si ich“ (Salvo, 2015, s. 27). Projekty NPLP riešia úzko vymedzené témy, nenárokujú si preto na komplexnosť. Voľba slovníka (oxymorická „rozptýlená syntéza“) síce svedčí o potrebe rozvíjať terminológiu, ktorá by bola adekvátna komunikačne premenlivej realite, ale zároveň sa vzťahuje na samotný čitateľský zážitok z NPLP, jej difúznosť.

Na webe NPLP (stav zo septembra 2022) sa nachádza deväť tzv. digitálnych kolekcií, samostatných sémantických jednotiek s rôznou mierou prepracovanosti a odlišným tematickým zameraním. Väčšina autorov, ktorým sú digitálne projekty venované, patrí k školskému kánonu a ich mená dlhé roky figurujú na zoznamoch povinného čítania (Henryk Sienkiewicz, Bolesław Leśmian, Bolesław Prus, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz alebo Tadeusz Różewicz). Dve kolekcie sú atlasmi a výklad témy modelujú mapou – ide o atlas poľského romantizmu a atlas literatúry holokaustu. Jedna z nich – *Polscy pisarze i badacze literatury przełomu XX i XXI wieku* (Poľskí spisovatelia a literárni vedci na prelome 20. a 21. storočia) má výnimočne slovníkový charakter – jednotlivé heslá sa skladajú z biografických profilov, zoznamu diel a ohlasov na autorskú, publikačnú činnosť.

Štruktúra jednotlivých kolekcií nie je lineárna, ale hierarchická. Ich čítanie a prezeranie je intuitívne, obsah je často viacnásobne kategorizovaný. Ide o vyvolanie stavu imerzie – ponorenia sa do výkladu, ktorý na prvý pohľad pôsobí mozaikovito, fragmentárne. Uplatňuje sa tak princíp počítačovej hry, ako aj rozšírenie kontextu o ďalšie informácie, dostupné po zapojení iných webových stránok alebo vizuálnych a audiovizuálnych odkazov. Ide preto o „rozpad kontinuity recepcie diela, ktorý sa prejavuje rôznymi spôsobmi – ten prebieha v procese preušovania čítania a siahania po iných dostupných informáciách, obrazoch a pod.“ (Wójtowicz, 2013, s. 363). Je však vhodné sa pýtať, nakoľko zakomponovanie hypertextových odkazov, máp či audiovizuálnych materiálov prispieva k sústredenému porozumeniu látky a nakoľko modeluje iné, síce kaleidoskopické, avšak obsahovo pestrejšie, intertextuálne a intermediálne pochopenie. Zmene preto podlieha nielen médium, ale aj samotná recepcia obsahov – to, čo je možné označiť za komunikačný šum, je zároveň rozšírením recepcného a interpretačného poľa.

Tím NPLP osciluje medzi tradičným a digitálnym, hľadá strednú cestu. Publikuje obsah s obligátnym vedeckým aparátom, a preto udržiava základný vedecký publikačný štandard – texty obsahujú poznámky pod čiarou alebo zoznam použitej literatúry. Táto voľba publikačnej stratégie má svoj praktický význam – internet ponúka množstvo textového materiálu, ktorého svojvoľné zverejňovanie sa často viaže na ignorovanie základných pravidiel printových publikácií. Texty môžu byť neprofesionálne spracované alebo publikované bez potrebného vedeckého aparátu. Nejde len o doplnkové vysvetlenia, ale najmä o bibliografické údaje alebo informácie o printovom vydaní publikácie (ak bolo), ktoré situujú text do konkrétneho, reálneho času a priestoru alebo odkazujú na „papierovú“ sekundárnu literatúru. Literárnohistorická výbava viacerých členov tímu NPLP je preto zárukou spojiva medzi digitálnym a tradičným, implikuje zámernú kombináciu oboch prístupov. Súhrnne vzaté: „transfer obsahu z papierovej knihy do digitálneho prostredia sa viaže na prispôbovanie, okrem iného, štruktúry textu (v knihe – literárnej,

v internete – hierarchickej) a typografie (inak je text čitateľný na obrazovke, inak na tlačenej strane). Koniec koncov, ide aj o funkčnosť, ktorá by mala byť naplánovaná tak, aby používanie webu bolo čo najviac intuitívne (Szleszyński, Kochańska, Niciński, 2015, s. 350). NPLP potvrdzuje však aj to, že nejde o prerušenie kontinuity, ale o prepojenie kvalitného vedeckého spracovania a jeho digitálnej formy alebo hľadanie nových foriem tradičného.

Neveľmi šťastne zvolený termín „rozptýlená syntéza“ (*synteza rozproszona*) sa nevzťahuje na všetky digitálne kolekcie NPLP. Syntéza predpokladá celok, nie tematický, ale najmä výkladový – istý typ interpretačnej nadväznosti medzi jednotlivými časťami. Niektoré digitálne kolekcie NPLP sa chcú opierať o jednotiacu naratívnu líniu a napriek svojej digitálnej nesústreďenosti (intertextovosti, intermediálnosti, hypertextovosti) smerovať k celistvejšiemu výkladu konkrétnej témy alebo obdobia. Obsah jednotlivých digitálnych kolekcí je najčastejšie usporiadaný podľa kategórií, má jasne definovanú štruktúru. Kategórie určujú osnovu a rámec rozprávania, ich pomenovania sú väčšinou kľúčovými slovami, ktoré modelujú výklad (miesta, ľudia, udalosti, mapy, rodokmeň, každodennosť, spoločnosť...). V tejto súvislosti ide aj o to, aby usporiadanie obsahu nestrácalo na zrozumiteľnosť a aby umožňovalo ľahké ponorenie sa do digitálneho „naratívu“.

Z viacerých strán by však mohlo zaznieť: Much Ado About Nothing, veľa kriku pre nič. Digitálne projekty tohto typu sú prácne, finančne a časovo náročné, v neposlednom rade však aj efektné (z hľadiska dnešnej akademickej prevádzky sú užitočné ako konferenčné témy). Technologický aspekt média nie je napokon určujúci. V prípade NPLP je podstatné predovšetkým to, nakoľko technológia umožňuje porozumieť textu, ponúknuť „niečo navyše“. Jedná z digitálnych kolekcí, ktorá, mimochodom, vznikla v roku 2015 ako prvá (Prus Plus), interpretuje napríklad Prusov román *Lalka* (Bábika, 1890). Skladá sa z troch častí: *Leksykon Lalki* (Lexikón Bábiky), *Powieściopisarze o Lalce* (Románopisci o Bábike) a *Warszawy Prusa* (Varšavy Prusa). Lexikón obsahuje interpretácie ťažiskových tém, sú zaradené do vyše sto slovníkových hesiel, ktorých autormi sú polonisti, bádatelia kultúry a literatúry 19. storočia („postavy“, „spoločnosť“, „dejiny“, „civilizácia“, „progres“, ale aj „ženy a ženské vecičky“, „muži a mužské hračky“, „nočné mory, predtuchy, traumy“ a pod.). Zahŕňa odborné heslá venované jednotlivým témam, predovšetkým „kontaktom“ románu s kultúrou, spoločnosťou, politikou alebo ideológiou. Interpretácie sú úzko prepojené so spoločensko-politickou sférou, dotýkajú sa okrajových (v rámci školskej výučby) otázok a analyzujú – v súlade s novšími metodologickými postupmi – mnohoraké vzťahy medzi románom a mimoliterárnou skutočnosťou. Lexikón „zohľadňuje kontexty, ktoré sú pre súdobých čitateľov zrejmé, pre nás zas neznáme“ (NPLP). Už z vyššie uvedeného vyplýva, že heslá nie sú adresované „čitateľom-znalcom“, ale širšej čitateľskej verejnosti. Ich obsah má v prvom rade zaujať, autori sa nevyhýbajú anekdotám. Aj vizuál má svoju funkciu – ilustrácie odkazujú na atmosféru doby, o ktorej hovorí text alebo vyjadrujú jeho naladenie, a preto sú integrálnou zložkou výkladu. Ilustrácia môže plniť aj doplnkovú funkciu k textovej interpretácii alebo polemizovať s ňou, upresňovať kontext alebo rozšíriť významové interpretačné pole. Nové technológie sú v tomto prípade prostriedkom, ktorý umožňuje viacrozmernú, intermediálnu kontextualizáciu literárneho textu. Súčasťou digitálnej kolekcie Prus Plus sú aj autorské audiovizuálne materiály.

Kým časť *Powieściopisarze o Lalce* (Románopisci o Bábike) by mohla fungovať aj v printovej alebo elektronickej podobe, inak je to v prípade častí *Warszawy Prusa* [Varšavy Prusa]. Tá obsahuje tri schematické literárne mapy, ktoré zobrazujú úzko vymedzený priestor Varšavy

19. storočia – ten, ktorý má k dispozícii tak čitateľ Prusovho románu, ako aj záujemca o autorovu biografii (Varšava Głowackého). V topografickom zmysle slova – vzhľadom na neľahké dejiny mesta, najmä vojnovú skúsenosť – obraz „starej“ Varšavy je rekonštruovateľný aj na základe literatúry. Mapa je v tomto prípade použitá ako médium, ktoré je ťažko nahraditeľné (NPLP obsahuje viacero literárnych máp, rôzne koncipovaných). Je digitálnym prostriedkom rozprávania, ktorého cieľom nie je štruktúrovať obsah, ale vizuálne a textovo opísať vzťah medzi literárnym dielom a priestorom. Mapa je takto nástrojom, o ktorý sa opiera nový naráti, interpretuje text inak, z inej perspektívy. Dobrou ilustráciou možnosti digitálnej literárnej mapy je napríklad *Atlas polskiego romantyzmu* (Atlas poľského romantizmu) – ktorý je zároveň aj samostatnou digitálnou kolekciou. Ponúka menej populárnu interpretáciu poľského romantizmu, ktorá nie je štruktúrovaná napríklad podľa osobností alebo motívov, ale sústreďí sa na topografické aspekty romantizmu a zreteľne prekračuje heroicko-mesianistický alebo národne orientovaný výklad obdobia a smeru.

Súhrnne vzaté, NPLP sa väčšinou odkláňa od textocentrickej perspektívy. Mohli by sme povedať aj to, že práve digitálne prostredie vytvára priestor na prezentáciu myslenia o literatúre v jeho mnohorakých kontextoch. Pole možností je takmer neobmedzené, do hry vstupuje nielen kvalita ponúkaného obsahu, ale najmä zmysel pre koncepčné uvažovanie a schopnosť vyťažiť digitálne maximum pri paralelnom akademickom cite pre mieru. V prípade zostavovania digitálnych kolekcii – v tej podobe, akú ponúka NPLP – je dôležitá istá skratkovitosť, miestami povrchnosť a zároveň metodologická neujasnenosť, ktorú však vidí najmä „čitateľ-znalec“, zvyknutý na iné, komplexnejšie formy prezentácie vedeckého výskumu. Z tohto hľadiska NPLP môžeme hodnotiť ako realizáciu komunikačného posunu vo vnútri odboru, nie ako posun v rámci metód alebo spôsobov myslenia o literatúre a jej výskume dnes.

„tei.nplp.pl“

Integrálnou súčasťou digitálnej platformy NPLP je jej TEI-verzia, na ktorej sú umiestnené viaceré digitálne pramenné edície historických a umeleckých dokumentov (ďalej TEI-NPLP). Tie sú spracovávané podľa pravidiel, ktoré ponúka značkovací metajazyk XML, vytvorený konzorciom TEI (Text Encoding Initiative). Ide o súbor hotových inštrukcií zameraných na značkovanie textov z oblasti humanitných a sociálnych vied – v prípade TEI-NPLP predovšetkým rukopisov. O možných problémoch s edičným spracovaním rukopisov písal napríklad Adam Dziadek, keď upozornil na rôznorodé typy dokumentov, ktoré často obsahujú mnohé doplnky vo forme poznámok alebo citácií, tzv. doodles (Dziadek, 2020, s. 217). Navrhol analyzovať ich rovnakým spôsobom ako hlavný text, písal aj o autorských kresbách alebo obrázkoch ako o prvkoch, ktoré sprevádzajú textový zápis a zároveň umožňujú interpretovať akt písania alebo samotný tvorivý proces (s. 222). Značky TEI vychádzajú editorom v ústrety – dovoľujú znázorniť viaceré metatextové informácie, kategorizujú a prepájajú základné sémantické prvky dokumentu (aktérov, miesta, dátumy, jazykové aspekty textov, napr. pôžičky, cudzie slová a pod.). Dovoľujú situovať text v širších dobových súvislostiach a ozrejmiť to, čo nie je hneď jasné (výklad pseudonymov s uvedením mien osôb, ktoré ich použili, vysvetlenie skratiek, autorských narážok a pod.). Môžu sa vzťahovať aj na materiálnu stránku rukopisu, a preto opísať fyzickú podobu pramenného dokumentu (značujú sa vymazané slová, preškrtnuté vety, doplnky, poznámky atď.).

Najprecíznejšie spracovanou digitálnou edíciou na platforme TEI-NPLP je elektronické vydanie korešpondencie troch autorov – Jana Lechońa (1899 – 1956), Kazimierza Wierzyńskiego (1894 – 1969) a Mieczysława Grydzewského (1894 – 1970), dostupné aj v tlačenej verzii (knižné vydania z rokov 2016 a 2022 vyšli vo vydavateľstve IBL PAN). Ide o rozsiahle zbierky listov (vyše 1500 jednotiek), autorský, osobitný trojhlas. J. Lechoń, K. Wierzyński a M. Grydzewski, svojho času kľúčoví aktéri medzivojnovnej literárnej Varšavy, intenzívne korešpondovali po vojne, v emigrácii (Londýn, New York). Digitálne zbierky *Korespondencja Jana Lechonia i Kazimierza Wierzyńskiego* a *Korespondencja Mieczysława Grydzewskiego i Kazimierza Wierzyńskiego* sprístupňujú materiál, ktorý je uložený vo viacerých archívoch a roztratený po rôznych zahraničných inštitúciách. Umožňujú slobodný a intuitívny pohyb v rozsiahlom, čitateľne štruktúrovanom korpuse a dovoľujú prehľadávať materiál podľa viacerých kategórií (rok, autor, adresát, miesto a pod.). Obsahujú početné komentáre k obsahu jednotlivých listov a poznámky k materiálnej podobe dokumentov. Oproti NPLP ide o digitálne edície s rozsiahlym a podrobným textovým aparátom (a preto textocentricky zamerané). Samy osebe sú však užitočné ako predmet ďalšieho literárnohistorického, lingvistického alebo kultúrohistorického výskumu. O dvojhlase Wierzyński – Lechoń tím NPLP píše napríklad toto: „Obaja žili v Spojených štátoch – ide o prvý dialóg poľských emigrantských spisovateľov, ktorý je sprístupnený čitateľom. [...] Listy priateľov sú čiastočne kultúrospoločenskou panorámou – protagonistami sú všetci najdôležitejší ľudia z prostredia newyorskej emigrácie. Sú vykreslení vážne, inokedy vtipne, no Wierzyński a Lechoń vždy ich hodnotia nemilosrdne a ostro...“ (TEI-NPLP). Digitálna edícia korešpondencie všetkých troch literátov, a to vo filologickom duchu, napomáha predovšetkým porozumieť textu, pochopiť jeho intertextové a historické kontexty.

Záver

Prínos naznačených iniciatív nie je esenciálny (nie sú pozoruhodné samy osebe), ale kontextový. Digitálne projekty sa dostávajú do sporu s tradičnejším poňatím intelektuálneho majetku alebo so „symbolickým kapitálom elitárskej technokratickej kultúry“, o ktorom písal Ł. Musiał (Musiał, 2016, s. 303). Poznávaci proces je kolektívnou hodnotou, digitálne prostredie sa napokon stáva médiom, ktoré môže výrazne zvýšiť tak účasť „tých druhých“ v procese kultúrnej produkcie (inšpirovať, podnecovať diskusiu k jednotlivým témam aj v priestore sociálnych sietí), ako aj zlepšiť všeobecné povedomie o aktuálnom myslení o literatúre. Tím NPLP chce spoluvytvárať tvorivé, otvorené a komunikačne prístupné prostredie, ktoré nie je ohraničené len profesionálnym záujmom o literatúru. NPLP sa síce dostáva do prostredia, ktoré je konkurencieschopné aj v trhovom zmysle slova, inak sa však vzťahuje k téme zisku – tým je najmä, stručne povedané, osveta. Hodnotou digitálnych iniciatív je napokon aj kooperácia, tvorba nových typov medziodborovej spolupráce.

Digitálne prostredie je však priestorom, ktorý spôsobuje zníženú koncentráciu pozornosti. Je všeobecne známe, že ponúka množstvo informácií, ktoré nie sú často prepojené, a preto inak zasahujú naše pamäťové štruktúry. Ponúkajú kvalitného digitálneho obsahu je pokusom vyjsť v ústrety problémom, o ktorých je reč. Aj tento moment sa stáva predmetom zvýšenej pozornosti – Aleksandra Wójtowicz v tejto súvislosti píše napríklad o „informačnej ozvene“ (Wójtowicz, 2013) a priliehavo opisuje recepciu digitálnych obsahov.

NPLP sa ešte stále nachádza na úrovni komunikačného experimentu. Tím NPLP je v mnohých aspektoch v poľskom prostredí priekopnícky. Mohol by však informovať aj o tom, aký je

ohlas jednotlivých projektov (digitálnych monografií a digitálnych edícií) nielen v rámci literárnovednej komunity. Išlo by o vytvorenie priestoru pre sústredenejšiu, komplexnejšiu a azda aj kritickejšiu reflexiu z vnútra prostredia (napríklad vo forme štandardnej recenzentskej praxe jednotlivých digitálnych zbierok). Tá by mohla byť podložená štatistickými, merateľnými ukazovateľmi sociologického typu, ktoré, aspoň podľa dostupných informácií, nie sú v tejto chvíli k dispozícii. Až vtedy spomínaný „rozpor medzi vedou, vzdelávaním a najživšími trendmi súčasného spoločenského a kultúrneho života“ (Musiał, 2016, s. 305), ku ktorým patria aj zmeny v oblasti komunikácie spôsobené digitálnou technológiou, by bol rozhodne menší. Koniec koncov, nejde len o publikovanie kvalitného obsahu v digitálnom (vizuálne priťažlivom, interaktívnom, hypertextovom a pod.) prostredí, ale o podstatný zásah v oblasti poznania a prislukujúcich mu kognitívnych procesov, s ktorým sa aktuálne konfrontuje aj literárna veda.

LITERATÚRA

Tlačené zdroje

- DZIADEK, Adam. 2020. Semiografia rękopisu. *Teksty drugie*, 2020, roč. 31, č. 6, s. 216 – 235. ISSN 0867-0633.
- KAŹMIERCZAK, Marek. 2020. Afirmacja zmiany. Uwagi o wpływie technologii cyfrowych na literaturoznawstwo. *Teksty drugie*, 2020, roč. 31, č. 1, s. 268 – 274. ISSN 0867-0633.
- KOCHAŃSKA, Agnieszka – NICIŃSKI, Konrad. 2016. Cyfrowa edycja listów Lechonia, Wierzyńskiego i Grydzewskiego – założenia projektu i wstępne rozpoznania. *Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 15 – 20. ISSN 2084-7963, e-ISSN 2391-7903.
- MUSIAŁ, Łukasz. 2016. Literaturoznawstwo (w) przyszłości: wyjść poza strefę komfortu. *Teksty drugie*, 2016, roč. 27, č. 5, s. 300 – 312. ISSN 0867-0633.
- SALVO, Ando. 2015. Nowa ekonomia cyfrowa? Aby wszystko pozostało tak jak jest, należy wszystko zmienić. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna*, 2015, roč. 11, č. 3, s. 23 – 36. ISSN 1734-3801.
- SZLESZYŃSKI, Bartłomiej – KOCHAŃSKA, Agnieszka – NICIŃSKI, Konrad. 2015. Jak przekazywać naukową wiedzę w Internecie (Na marginesach kolekcji PrusPlus w Nowej Panoramie Literatury Polskiej). *Napis. Pismo Poświęcone Literaturze Okolicznościowej i Użytkowej*, 2015, roč. 21, č. 1, s. 348 – 359. ISSN 1507-4153, e-ISSN 2719-4191.
- SZLESZYŃSKI, Bartłomiej. 2019. O problemach zarządzania projektowego w humanistyce cyfrowej (na przykładzie Nowej Panoramy Literatury Polskiej). *Napis. Pismo Poświęcone Literaturze Okolicznościowej i Użytkowej*, 2019, roč. 25, č. 1, s. 209 – 228. ISSN 1507-4153, e-ISSN 2719-4191.
- WÓJTOWICZ, Aleksandra. 2013. Ucyfrowienie – echo informacyjne – recepcja dzieła zdigitalizowanego. *Teksty drugie*, 2013, roč. 24, č. 1-2, s. 361 – 371. ISSN 0867-0633.

Elektronické zdroje

- NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Kolekcja Plus Prus [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na: <https://nplp.pl/kolekcja/prus-plus/>.
- NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Kolekcja Atlas Polskiego Romantyzmu [cit. 25. 8. 2022]. Dostupné na: <https://nplp.pl/kolekcja/atlas-romantyzmu/>.
- NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Jak powstaje warstwa wizualna Nowej Panoramy Literatury Polskiej? [cit. 25. 8. 2022]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=HAlIc5Irc7U&list=PLsIICz_fPLPn3iWVgb6_v2djWYiqAfvBH.
- NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Typografia cyfrowa a typografia tradycyjna [cit. 30. 8. 2022]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=pfR6Exe-8aE&list=PLsIICz_fPLPn3iWVgb6_v2djWYiqAfvBH&index=5.

NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Cyfrowa kartografia literatury [cit. 1. 9. 2022]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=vAlFJn_VpX8&list=PLsIICz_fPLPnTBOgAzea95T0oAtQH8Z-P7&index=3.

NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej. Naukowe Edycje Cyfrowe [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=hQLeZfEOoW0&list=PLsIICz_fPLPnTBOgAzea95T0oAtQH8ZP7&index=2.

Text Encoding Initiative [cit. 13. 8. 2022]. Dostupné na: www.tei-c.org.

NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej [cit. 20. 8. 2022]. Dostupné na: <https://nplp.pl/>.

TEI-NPLP. Nowa Panorama Literatury Cyfrowej [cit. 21. 8. 2022]. Dostupné na: <https://tei.nplp.pl/>.

Poznámka

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0414.

.....
Mgr. Magdalena Bystrzak, Ph.D.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Dúbravská cesta 9

841 04 Bratislava

Slovenská republika

magdalena.bystrzak@savba.sk